

ŚCIEŻKA HISTORYCZNA
„SZLAK ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY
DOLINY GIEŁCZWI”

Wyniosłość Gietczewska urzeka krajobrazami, na które składają się: pojedyncze wzgórza (ostańce denudacyjne) zbudowane z twardej, odpornej na erozję piaskowców krzemionkowych, lessowe wąwozy, źródła oraz lasy poprzecinane kolorowymi pasami pól. Na szczególną uwagę zasługują głęboko wcięte, malownicze doliny rzek, cenne pod względem przyrodniczym i kulturowym. Jedną z nich jest **dolina Gietczwi**.

Giełczew foto Sobieskiej Woli Pierwszej

DOLINA GIEŁCZWI

Giełczew, zwana Giełczewką (lewy dopływ Wieprza), to największa rzeka odwadniająca Wyniosłość Giełczewską, która bierze swój początek we wsi Giełczew Druga (będącej częścią wsi Giełczew), w źródle bijącym na wysokości 260 m n.p.m. Od źródeł ma dolinę dobrze wykształconą, stromościenną z płaskim dnem. W górnym odcinku, na długości około 20 km płynie korytem o naturalnym charakterze, mimo zmian wprowadzonych przez ludzi. Od Częstoborowic do ujścia w Siostrzytowie, jest uregulowana. W Piaskach zmienia kierunek z południkowego na zbliżony do równoleżnikowego. Odtąd płynie szeroką na kilkaset metrów doliną, której dno w latach 60. XX wieku poddano pracom melioracyjnym. Giełczew (po 50 km biegu) wpada do Wieprza na wysokości 165 m n.p.m. Jej średni spadek wynosi 2,1‰, niesie średnio 1,4 m³/s wody.

Dorzecze Giełczwi jest silnie rozcięte erozyjnie. Większość dolin nie prowadzi stale wody. Głównymi dopływami Giełczwi są: Radomirka (zwana Bełzą, o długości 15 km i powierzchni zlewni 89,7 km²) oraz Sierotka (uchodząca do Giełczwi w Piaskach, o długości 8 km i powierzchni zlewni 38 km²). Oba dopływy są lewobrzeżne, dlatego dorzecze Giełczwi jest wybitnie asymetryczne. W górnej części dorzecza odznaczającego się dużymi walorami przyrodniczymi oraz kulturowymi, utworzono Krzczonowski Park Krajozrazowy. Ponad 80% jego powierzchni mieści się w dorzeczu rzeki Giełczwi.

Dolina Giełczwi zapewnia ciągłość szaty roślinnej oraz funkcjonuje jako szlak sezonowej migracji zwierząt. Pełni także ważną rolę na poziomie regionalnym, bo łączy obszary dwóch parków krajozrazowych: Krzczonowskiego oraz Nadwieprzańskiego.

Giełczew w Sobieskiej Woli Pierwszej

Stawy w Rybczewicach

Dolina Giełczwi ma bogatą przeszłość historyczną, na jej terenie znajdują się liczne zabytkowe pamiątki z zamierzchłych czasów. Stan zachowania zabytków jest mocno zróżnicowany, od bardzo dobrego po zły – wymagający pilnej interwencji. Część z nich znajduje się w rękach prywatnych i z wolna odzyskuje swój pierwotny blask i funkcje.

Do najcenniejszych zabytków kultury materialnej należą kościoły, czasem zespoły kościelne (Pilaszkowice, Częstoborowice, Piaski, Biskupice). Dopełnieniem sakralnego krajobrazu są kapliczki i krzyże przydrożne, które można spotkać na polach, pod lasami i nad rzekami.

Trwałym elementem krajobrazu Doliny Giełczwi są dawne założenia dworskie i parkowe. Do dzisiejszych czasów zachowało się kilka zespołów dworsko-parkowych oraz

folwarcznych w miejscowościach: Sobieska Wola Pierwsza, Dąbie, Pilaszkowice, Rybczewice, Stryjno Kolonia, Wygnanowice, Gardzienice Pierwsze, Gardzienice Drugie, Brzezice i Struża Kolonia. Pełnią one ważną rolę poznawczą, kulturową, krajobrazową i historyczną.

Aby zachęcić turystów do poznania przeszłości historycznej Doliny Giełczwi, przygotowano przewodnik po zabytkach architektury. W niniejszej publikacji przedstawiono zwięzłe opisy wybranych miejscowości i obiektów architektonicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa lubelskiego. Obiekty te dokumentują ciekawe i burzliwe dzieje, które rozgrywały się nad Giełczwią w ciągu ostatnich stuleci.

Niniejsza publikacja może stać się pretekstem do odwiedzenia tych miejsc nie tylko przez miłośników historii. Każdemu turyście zwiedzającemu Wyniosłość Giełczewską, Dolinę Giełczwi czy Krzczonowski Park Krajobrazowy, niniejszy przewodnik pomoże wyznaczyć indywidualany szlak do pokonania pieszo, rowerem czy autem. Publikacja jest szczególnie polecana nauczycielom, a prezentowane obiekty są idealnymi miejscami do prowadzenia terenowych lekcji historii i geografii.

Serdecznie zapraszamy do poznania zabytków architektury Doliny Giełczwi i Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego.

*Pracownicy Zespołu Lubelskich
Parków Krajobrazowych*

Ujście Radomirki do Giełczwi

Dolina Giełczwi, Koto Piaszkowic

ZABYTKI KRZCZONOWSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO I JEGO OTULINY

Sobieska Wola Pierwsza – zespół dworsko-parkowy

Wieś leżąca w górnym biegu rzeki Giełczew (południowa granica Krzczonowskiego PK) znana była już w drugiej połowie XV wieku. W 1461 roku jako *Wola Gyelczewska* lub *Wola Gielczwiczka*, a od 1462 roku *Gielczewicka*, *Gielczowiczka* i *Giełczewska*. W 1465 roku jako *Wola Wyszmunowska* należała

do Stanisława i Jana Pełków. W 1496 roku dziedzicem wsi został Stanisław z żoną Katarzyną, córką podśędka lubelskiego Piotra Pszonki. W 1529 roku zapisano ją jako *Gielcziczka Wola* i *Wola Domini* – własność *Sobyenski*, *Sobyeuski* czyli Sobieskich.

Najprawdopodobniej Sebastian Sobieski, syn Stanisława, a wnuk Miłkołaja z Sobieszyna, żeniąc się z Barbarą Giełczewską, stał się pierwszym z rodu Sobieskich dziedzicem miejscowości, z czasem nazwanej *Wolą Giełczewską*, a następnie *Wolą Sobieskich* (*Sobieską*), którą władali kolejno Jan Sobieski senior i jego syn Marek, sennator, chorąży nadworny koronny, kasztelan i wojewoda lubelski – dziadek przyszłego króla Jana III Sobieskiego. W 1547 roku Marek Sobieski posiadając już *Wolę Giełczewską*, nazywana *Sobieską*, nabył

lub otrzymał z posagiem żony Katarzyny Tęczyńskiej, niedalekie stare Pilaszkowice i Wolę, nazywaną przez jakiś czas Wolą Pilaszkowską.

Na przełomie XVI i XVII wieku Sobiescy postawili w Woli Sobieskiej, okazały dwór i otoczyli go parkiem krajobrazowym z pięknym drzewostanem. W latach 1668–1673 Wola Sobieska stała się oficjalną nazwą dóbr i wsi. Obecny dwór wzniesiono w pierwszej połowie XIX wieku. Zamieszkała w nim Regina Stryjeńska w całym regionie prowadząca ożywioną działalność kulturalną i towarzyską. W latach 1831–1845 na stałe mieszkał tu Piotr Stryjeński, głowa rodu z linii lubelskiej. W latach 1867–1886 właścicielem zespołu dworskiego był Konstanty Goniewski, kolejnym Władysław Lewiński, od którego w 1896 roku majątek zakupił Bogdan Rzewuski. Spadkobierca Bogdana, Fabian Rzewuski sprzedał część dóbr w 1900 roku Moszkowi Wolfowi Pelcowi i odsprzedał w częściach Katarzynie Basik i Janowi Podgórskiemu. Kolejnym właścicielem został Faustyn Płachecki. W 1911 roku dobra zakupił Tomasz Watson i w 1912 roku gruntownie wyremontował świeżo nabyty dwór i obiekty gospodarcze. W 1927 roku dobra w Woli Sobieskiej otrzymała w spadku Janina Watson. Od 1931 roku Stachowiczowa, która gospodarzyła tutaj do lata 1944 roku. W okresie międzywojennym prowadzono tu hodowlę zarodową koni czystej krwi arabskiej i hodowlę ryb.

W wyniku dewastacji budynków gospodarczych, dworu i parku, pierwotna kompozycja zespołu uległa zatarciu. Obecnie ma ona kształt zbliżony do prostokąta,

ale trudno jest wydzielić poszczególne elementy dawniej tworzące cały zespół. Zachowany układ przestrzenny parku, ze starymi alejami dojazdowymi obsadzonymi wiekowymi lipami sugeruje, iż tworzyły one regularne kwatery ogrodowe. Przypuszczalnie w XIX wieku przekształcono go w park krajobrazowy. Dojazd do majątku możliwy był od południa aleją obsadzoną lipami i kasztanowcami, rozdzielającą się przy stajniach wierzchowych na odnogę prowadzącą na północ obok zabudowań gospodarczych do dworu, i drugą biegnącą na wschód i skręcającą na północ, do wjazdu od strony wschodniej. Drugi dojazd prowadził wzdłuż północnego brzegu rzeki Giełczwi i stawów rybnych, przekraczał rzeczkę i obok młyna kierował się na zachód do dworu. Centralną częścią zespołu był dwór usytuowany w parku krajobrazowym. Od południa i wschodu do parku przylegał sad owocowy i warzywniak. Folwark z budynkami gospodarczymi, usytuowanymi w kształcie podkowy (spichlerz, stajnia, obora, stodoła), przylegał prawie bezpośrednio do parku od zachodu. Czworaki znajdowały się na północny zachód od dworu, przy stawach rybnych i Giełczwi, stanowiąc granicę parku od północy.

Stary, drewniany dwór należący do Sobieskich, w 1939 roku rozebrano ze względu na zły stan techniczny, a stojącą przy nim część murowaną gruntownie wyremontowano. W 1944 roku majątek rozparcelowano. W latach 50. XX wieku dwór, park i całe jego otoczenie podupadło. Rozebrano walące się obiekty gospodarcze i czworaki. Nie zabiegano o remonty, estetykę

i wystrój zewnętrzny parku i otoczenia. Do czasów współczesnych zachował się zarys alei grabowej i starych lip. Zniknęły sad owocowy i warzywnik dworski za parkiem, a także stare spichlerze, stajnie, obory i stodoły przylegające do parku. W 2003 roku dwór trafił w ręce prywatne.

Pilaszkowice – kościół filialny

W XVII wieku Jakub Sobieski, właściciel Pilaszkowic, zobligował w testamencie swoich synów Marka i Jana, późniejszego króla polskiego, do budowy w Pilaszkowicach kościoła. Jan Sobieski nie zdecydował się na ufundowanie świątyni, a polecił rozebrać ze względu na brak wyznawców cerkiew prawosławną znajdującą się w miejscu zwanym *Popowem*.

Testament Jakuba Sobieskiego symbolicznie wypełniono w 1985 roku, kiedy z ulicy

Kunickiego w Lublinie (dzielnica „Dzieśiąta”), przeniesiono do Pilaszkowic neogotycki kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa, projektu lubelskiego architekta Tadeusza Witkowskiego.

To kościół drewniany o konstrukcji su-mikowo-łątkowej z niewyodrębnionym z nawy prezbiterium zamkniętym trójbocznie, z dwoma ukośnie ustawionymi zakrystiami. Od frontu znajduje się wieża konstrukcji słupowej, o ścianach zwężających się ku górze, nadbudowana częściowo nad nawą i poprzedzona kruchtą, zwieńczona hełmem baniastym z latarnią. Wejścia do wieży i zakrystii poprzedzono gankami. Dach budowli jest jednokalenicowy z sześcioboczną wieżyczką na sygnaturkę, zwieńczoną hełmem baniastym z latarnią. Ściany kościoła wzniesiono przeważnie z podkładów kolejowych, gdyż świątynia powstała w dzielnicy zamieszkałej przez kolejarzy, a zużyte podkłady kolejowe były najtańszym materiałem budowlanym. Kościół przeniesiono z wyposażeniem, w tym z ołtarzem głównym z 1967 roku, składającym się mensy i dużego krzyża, w środku którego znajduje się obraz Najświętszego Serca Jezusa w kolistej ramie z promieniami.

Kościół funkcjonuje jako kościół filialny parafii Częstoborowice. W latach 2002–2005 świątynia była poddana gruntownej renowacji. Na wieży umieszczono dzwon o wadze 230 kilogramów, ufundowany z okazji 25-lecia pontyfikatu Jana Pawła II.

Piłaskowice Bazar – zespół dworsko-parkowy

Pierwsze wzmianki na temat wsi Piłaskowice pochodzą z 1425 roku, kiedy Piotr z Dominowa osadził tu wieś królewską na prawie magdeburskim. Na początku XVI wieku wieś należała do rodu Tęczyńskich, następnie od początku XVII wieku do rodziny Sobieskich. W 1645 roku po śmierci Jakuba Sobieskiego, wieś z całym starostwem krasnostawskim otrzymał jego syn Jan (późniejszy król Polski Jan III Sobieski), któremu przypisuje się wzniesienie dworu i założenie przy nim barokowego ogrodu kwatrowego z XVII wieku, o czytelnym do dziś układzie z podwójnym szpalerem lipowym tworzącym trzy boki prostokąta. Na osi ogrodu od północy znajdował się dwór Sobieskich (zachowały się fundamenty), dziś stoi tu dwór z końca XIX wieku. Ogród reprezentował charakterystyczną dla Polski z XVII wieku formę kwatrowych obrzeżonych lipami. Niedaleko chmielnika przebiega aleja lipowo-grabowa, w połowie której stoi figura Najświętszej Marii Panny

z pierwszej połowy XX wieku. Lipami obsadzony był też dziedziniec z XVII wieku, położony po północnej stronie dworu. Obsadzenia miały zarys litery „M” na cześć Marii Kazimierzy d’Arquin czyli Marysieńki. Nie zachowała się żadna zabytkowa lipa, ostatnie wycięto w 1947 roku.

Dawny dwór był letnią rezydencją króla. Prawdopodobnie zajmował centralną część nadrzecznego wzniesienia, na północ od niego znajdowały się zabudowania gospodarcze oraz duży staw w dolinie Giełczwi. Majątek w Piłaskowicach pozostał w rękach rodziny Sobieskich do drugiej połowy XVIII wieku, kiedy syn Jana Sobieskiego, Jakub sprzedał dobra Szambekom. W 1794 roku podczas powstania kościuszkowskiego dwór spłonął. Na przełomie XVIII i XIX wieku dawny ogród powiększono o park krajobrazowy. W połowie XIX wieku właścicielem dóbr został senator Rudolf Braunschweig. Znajdowała się tu piękna rezydencja właściciela z parkiem, gorzelnią i młynem wodnym. W 1879 roku majątek odkupił hrabia Władysław Mielżyński. Dobra liczyły wówczas 2304 mórg. W folwarku było 10 budynków murowanych i 21 drewnianych. Na mocy spadku w 1884 roku właścicielem dóbr stał się Władysław Ślewiński. W 1886 roku po licytacji majątek przeszedł w ręce Epszejnów, którzy zarządzali dobrami do 1944 roku. Inwentarz z 1930 roku wymieniał 17 budynków gospodarczych w majątku, 15 domów mieszkalnych dla służby, około 6 hektarów ogrodów warzywnych, chmielniki, 14 hektarów sadów owocowych.

W 1944 roku majątek rozparcelowano, zabudowania przejął Skarb Państwa. W latach

50. XX wieku park ze stawami, dwór i zachowane budynki gospodarcze przejęła Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „Zwycięstwo” w Brzeżcach z filią w Bazarze.

Do dziś oprócz dworu zachowały się zabudowania gospodarcze folwarku, skupione w dwóch zespołach. Jeden tworzą zabudowania gorzelnii (gorzelnia, magazyn spirytusu i rządówka) zlokalizowane w dolinie rzeki Giełczwi. Natomiast spichlerz, fundamenty stodoły i obora (tak zwany Stary Folwark) usytuowane są na skraju wzgórza nad doliną rzeki, wzdłuż drogi dojazdowej do wsi Kolonia Pilaszkowice. Spichlerz i obora są w rękach prywatnych. W pobliżu stoi barokowa kapliczka z rzeźbą św. Jana Nepomucena, bezpośrednio nad rzeką Giełczą za drewnianym mostkiem prowadzącym od gorzelnii ku zabudowaniom wsi Bazar.

Częstoborowice – kościół świętych Apostołów Piotra i Pawła

Parafialny kościół wzniesiono w latach 1696–1720 staraniem księdza Aleksandra Zaborzkiego. Spalony w 1785 roku, odbudowano

i powiększono w 1794 roku z inicjatywy Stanisława Załęskiego, dziedzica Częstoborowic i księdza proboszcza Jakuba Palmowskiego. Kościół w 1794 roku konsekrował biskup Jan Lenczowski. Niestety w 1827 roku świątynia spłonęła od uderzenia pioruna. Na przełomie XVIII i XIX wieku wybudowano mur cmentarny, dzwonnice-bramną i kostnicę. W latach 1885–1889 rozbudowano kościół, przekształcono zaplecze gospodarcze – wybudowano stajnię, oborę i spichlerz. Na początku XX wieku powstała nowa plebania. W 1918 roku restaurowano kościół, a w 1936 roku mur oporowy oraz bramy zachodnią i wschodnią. W latach 30. XX wieku w narożniku między dzwonnice a murem oporowym wybudowano organistówkę. W latach 1992–1993 rozebrano budynek organistówki.

Kościół stoi na wzniesieniu wśród drzew, zwrócony prezbiterium na zachód. Jest muryrowany z kamienia, otynkowany i jednonawowy. Nawa prostokątna z kwadratową kruchtą znajduje się od wschodu. W części zachodniej rozszerzają ją dwie prostokątne płytkie kaplice. Prezbiterium jest prostokątne, węższe i niższe, z zakrystią od południa i skarbcem od północy. W nawie widać strop, kaplice są przesklepione kolebką, w prezbiterium jest sklepienie kolebkowo-krzyżowe, w zakrystii kolebkowe z lunetami. Wewnątrz nawa jest otwarta do kaplic arkadami, rozczłonkowana lizenami i płytkimi wnękami, w których widać przeprute okna. Otwór tęczyowy zamknięto półkoliście, krucyfiks ma charakter barokowy. Chór muzyczny wsparty jest na trzech arkadach, pod nim od północy widać niewielką lokalność mieszczącą klatkę schodową. Z kruchty

do nawy prowadzi malowany, późnobarokowy portal z końca XVIII wieku, iluzjonistyczny z otworem wejściowym zamkniętym półkoliście. W zwieńczeniu widać kartusz malowany z literami XSP (Książdz Palmowski). Z zewnątrz kościół opinają pilastry, nawa ma podziaty ramowe i profilowany gzyms wieńczący. Fasada wschodnia jest trójdzielna, zwieńczona szczytem późnobarokowym z końca XVIII wieku, ze spływami wolutowymi i nowszymi sterczynami po bokach, ożywionymi pilastrami i lizenami. Dachy są dwuspadowe z wieżyczką na sygnaturkę nad nawą, nad zakrystią i skarbcem pulpitarne, kryte blachą. W kościele znajdują się cztery barokowe ołtarze boczne. Na chórze muzycznym są ośmiogłosowe organy.

W kościele znajduje się obraz Matki Boskiej Zwycięskiej uważany za własność króla Jana III Sobieskiego. Zgodnie z miejscową legendą obraz kilkakrotnie przenoszono w uroczystej procesji do Częstoborowic i kilkakrotnie w cudowny sposób wracał do Pilaszkowic, zanim na stałe zagościł w ołtarzu kościoła. Jan III Sobieski ufał w cudowną moc obrazu do tego stopnia, że zabierał go niemal na każdą wyprawę, oczywiście pod Wiedeń w 1683 roku, dokąd wyruszył z pobliskich Pilaszkowic.

Pierwszy mur cmentarny wybudowano na przełomie XVIII i XIX wieku. Mur wykonano z ciosów kamienia wapiennego (opoki), natomiast bramy i bramkę z czerwonej cegły. Skrzydła bramne są z kutego żelaza. W murze widać cztery eklektyczne kapliczki wybudowane na przełomie XVII i XIX wieku, mury z ciosów kamienia wapiennego i cegły ceramicznej, otynkowane.

Dzwonnica-brama i kryte schody wzniesiono na przełomie XVIII i XIX wieku, są one

murowane z ciosów kamienia wapiennego. Prostokątna, dwukondygnacyjna dzwonnica ma naroża ujęte lizenami. Od wschodu poprzedzają ją jednobiegowe, kryte, kamienne schody o 40 stopniach, z drewnianymi, dębowymi stopnicami i podstopnicami. Dach nad dzwonnica jest czterospadowy, nad przybudówką schodową dwuspadowy pobity gontem. Dwa dzwony, pierwszy z 1587 roku, drugi z 1744 roku, odlał Wittwerck z Gdańska. W murze cmentarnym jest sześć kapliczek o mensach wybruszonych i prostokątnych wnękach, zwieńczonych trójkątnymi frontami i daszkami dwuspadowymi krytymi blachą.

Częstoborowice – kaplica grobowa Drojeckich

Na cmentarzu parafialnym (Starym) znajduje się kaplica grobowa rodziny Drojeckich ze Stryjny, eklektyczna z elementami neogotyku, wzniesiona na przełomie XIX i XX wieku, pierwszy raz wzmiankowana w latach 20. XX wieku. Prezentuje rozpowszechniony na przełomie XIX i XX wieku „styl arkadowy”,

obecny w wielu założeniach architektonicznych, który poza charakterystycznym detalem, charakteryzował się pozostawieniem nietynkowanych cegieł.

Kaplica stoi w centralnym miejscu cmentarza, zwrócona frontem ku głównej alejce wejściowej. Wzniesiono ją na planie prostokąta z czerwonej cegły, otynkowano wewnątrz, dach dwuspadowy kryto dachówką ceramiczną „karpiówką”. Krypta grobowa dostępna jest przez otwór w posadzce. Wejście zamyka dwuczęściowa krata metalowa z herbem Drojeckich, przedstawiającym tarczę z trzema pasami, u góry nad koroną hrabinowską znajduje się czasza, z której wygląda ku lewej stronie czarny pies. To herb Korczak.

Rybczewice – zespół dworsko-parkowy

Obiekt wzniesiono przypuszczalnie na początku XIX wieku, gdy dobra Rybczewice należały do rodziny Załęckich. Do początku XIX wieku wiadomości o właścicielach Rybczewic są skromne. Brak jest informacji o istnieniu tu siedziby szlacheckiej. Założenia dworsko-parkowe pochodzą z pierwszej połowy XIX wieku. Datę ustalono na podstawie

oceny wieku najstarszych lip i dębów, rosnących w otoczeniu dworu. Dobra należały wtedy do Antoniego Załęskiego, następnie do jego dzieci, od których odkupiła je Klementyna z Sienawskich Załęska. W 1840 roku kupił je ksiądz Adam Korybut Woroniecki, w 1841 roku Ludwik Rembeliński, po którym odziedziczyła go żona i dzieci (Władysław Jan, Helena Julianna i Natalia Aleksandra Laura). W 1866 roku całość na publicznej licytacji wykupił Władysław Jan, przy którym pozostały przez 36 lat. Był to okres prosperity gospodarczej, powstały budynki gospodarcze i ogrodzenia z bramkami. Po śmierci Władysława Rembelskiego dobra odziedziczyły córki Róża Drojecka i Janina Baranowska. W 1906 roku kupił je Wojciech Rostrowski, w 1912 roku Juliusz Florkowski, który w 1919 roku rozprzedał część ziemi chłopom, resztę z dworem Marii Skarżyńskiej. W 1928 roku resztę dóbr nabył Władysław Kania, który był ich właścicielem do 1944 roku.

W latach 50. XX wieku, w związku z adaptacją części rezydencjonalnej na cele szkolne, przebudowano budynki gospodarcze i zamurowano wjazd od strony zachodniej, zlikwidowano też stawy. W latach 60.–70. XX wieku rozebrano ruiny gorzelni i część spalonych budynków folwarcznych. W latach 80. XX wieku w miejscu stawów utworzono zbiornik retencyjny.

Zespół dworsko-parkowy rozbudowano w oparciu o stary układ drożny z wykorzystaniem ukształtowania terenu, większość budynków usytuowano w równinnej części zachodniej, w pobliżu drogi. Całość jest nieregularna, zbliżona kształtem do

prostokąta. Z podziałem przez drogę Rybczewice – Fajstawice na część rezydencjonalną (południową) i folwarczną (północną), z naturalną wschodnią granicą na stawach hodowlanych (w ich miejscu w części południowej powstał zbiornik retencyjny, w części północnej łąki). Część rezydencjonalna miała dwa wjazdy, główny w pobliżu dworu od zachodu i boczny od północy przez starą bramę i aleję w kierunku południowym, z odgałęzieniem umożliwiającym dojazd przed dwór.

Dwór zajmujący centralną część zespołu jest murowany z kamienia i cegły. Po jego północnej stronie znajdują się przekształcone (adaptacja dla celów szkolnych) murowane budynki: stajni cugowej, obory, kurnika i stolarni (pierwotnie oficyna). Obecny układ jest częściowo zniekształcony przez powojenną zabudowę z szop i garaży, zwłaszcza dom nauczycielski. Pierwotny układ komunikacyjny między budynkami nie zachował się. Drzewa i krzewy w parku są w większości rodzime (kilka okazów pomnikowych). Od budynku stajni cugowej w na północ zachowało się murowane ogrodzenie. Do 2 listopada 2011 roku w dworze mieścił się Zespół Szkół Ogólnokształcących. Aktualnie przechodzi kapitalny remont.

Budynki części folwarcznej usytuowane są w trzech grupach. W pierwszej („gumno”) jest spichlerz i stodoła. Druga grupa to budynki gorzelni, z których zachował się przebudowany magazyn. Trzecia w pobliżu nieistniejącego stawu to budynki mieszkalne pracowników folwarku, z których zachował się przebudowany czworak, obecnie w posiadaniu prywatnym.

Murowane ogrodzenie i brama wjazdowa w części rezydencjonalnej powstały w końcu XIX wieku. Zachowany jest odcinek zachodni i łączący się z nim krótki odcinek północny oraz brama wjazdowa z ćwierćkolistymi odcinkami muru (w środkowej części granicy północnej). Brama wjazdowa z dwoma furtkami po bokach i zachowanymi fragmentami łączącego się z nimi ogrodzenia, ma plan zbliżony do podkowy. Całość zbudowana jest z wapienia, z elementami zdobniczymi z cegły ceramicznej pełnej, bez tynków.

Stryjno Kolonia – zespół dworsko-parkowy

Pierwsze wzmianki na temat osady Stryjna pochodzą z XV wieku, kiedy była ona własnością Stryjeńskich (uważanych później za szlachtę kalwińską).

W drugiej połowie XVIII wieku majątek należy do Pawła i Zofii z Suchodolskich Stryjeńskich, od 1814 roku zarząd objął Piotr Paweł Stryjeński. Zadłużony majątek przejął Adam Łęski, a następnie jego siostra Tekla Łęska. W 1854 roku dobra we wsi Stryjno nabył Teofil Tatarowicz, w 1879 roku Aleksander Orsetti, który w 1880 roku przebudował murowane budynki: dwór, oficynę i stajnię cugową, według projektu architekta Kornela Gabrielskiego. W 1895 roku właścicielem stał się Zygmunt Drojecki i do 1917 roku majątek pozostał w rękach rodziny Drojeckich, którzy po zaciągnięciu szeregu pożyczek w Towarzystwie Kredytowym Ziemi Lublińskiej, wyprzedawali poszczególne części

majątku. W 1917 roku okrojone dobra należeli Leon i Emilia Bojarscy, a zadłużony majątek ulegał dalszemu rozproszeniu. W 1937 roku podczas licytacji resztówek nabyła wieś Stryjno z przeznaczeniem na szkołę. Sady sprzedano okolicznym rolnikom, stare drzewa parkowe wyprzedano na budulec. W 1945 roku przebudowano dwór z przeznaczeniem na szkołę (funkcjonowała do 2003 roku). Po drewnianych budynkach gospodarczych nie pozostały nawet fundamenty. Stopniowemu zniszczeniu uległy sztuczna grotta i drewniany pomost na stawie. Stawy zmieniły się w tereny bagniste. Część dawnego parku zamieniono na boisko i ogródki szkolne. Gazon obsadzono świerkami, założono szkółkę modrzewi.

Założenie dworsko-parkowy miało kształt zbliżony do trójkąta. Zespół otaczały stawy zasilane wodami Giełczwi i Radomirki. Warunki fizjograficzne pozwalają przypuszczać, że w miejscu obecnego dworu mógł istnieć dwór obronny z ogrodem (włoskim). Obecne założenie powstawało od drugiej połowy XVIII wieku do pierwszej połowy XIX wieku. Z Zygmuntem lub

Pawłem Stryjeńskim wiąże się budowę murowanego, barokowego dworu datowanego na drugą połowę XVIII wieku. Na przełomie XVIII i XIX wieku powstała murowana oficyna, w pierwszej połowie XIX wieku stajnia z wozownią (do niedawna siedziba Ochotniczej Straży Pożarnej). W tym okresie powstało założenie ogrodowo-parkowe, którego powstaniem łączy się z Pawła Stryjeńskiego miłośnika ogrodów.

Po parku zachowały się szczątkowo dwie aleje lipowe i szpaler grabowy. Dominują samosiewy i nasadzenia współczesne z dominującą olszą czarną i wierzbą białą oraz graby, lipy, jesiony, klony, modrzew, brzoza i dąb.

Wygnanowice – dawny zespół dworski

Pierwsza pisemna wzmianka o wsi pochodzi z 1409 roku, jej nazwa była zapisywana w źródłach jako: *Wigna*, *Wignanow*, *Viknanonnicze*, *Wignanów*, *Wignanowicze*. Obecna nazwa Wygnanowice, prawdopodobnie pochodzi od nazwiska właścicieli, w dokumentach z 1507 roku wymieniono nazwisko Klemensa Jakuba de Wygnanowicze Wygnanowskiego. W późniejszych wiekach wieś należała do różnych rodów szlacheckich. Jej historia związana jest z dworem szlacheckim i funkcjonowaniem kościoła parafialnego.

Zespół dworsko-pałacowy składa się dworu z 1892 roku, o cechach architektury

wieku przebudowano na kościół.

Założenie dworsko-parkowe obejmuje teren dawnego krajobrazowego parku dworskiego o kształcie nieregularnego wieloboku. Granica północna biegnie wzdłuż lokalnej drogi, przy której rosną lipy, jesiony i topole. Granicę południową

szwajcarskiej, częściowo parterowego, częściowo jednopiętrowego, otoczonego parkiem o powierzchni 6,5 hektarów, w którym rośnie 700 drzew, w tym dwa pomniki przyrody.

Pierwsza informacja o dworze pochodzi z 1669 roku, wtedy miała miejsce rewizja dworu i pozostałej części majątku, będących w rękach Marcina i Katarzyny Kaznowskich. Obok dworu wymieniono: stajnię, sernik z szopkami, oborę, szopę, chlew, spichlerz, browar i winnicę nad stawem. W czasie burzliwej historii dwór wielokrotnie rozbudowywano i remontowano (po pożarach). Majątek był dzielony. W 1903 roku został scalony przez Juliusza Florkowskiego. W czasie okupacji do 1941 roku, we dworze stacjonowały wojska niemieckie, w południowej części parku wybudowano baraki wojskowe. W 1946 roku znacjonalizowano majątek, we dworze powstała szkoła podstawowa. W 1974 roku obiekt przekazano resortowi Zdrowia i Opieki Społecznej. Obecnie jest w nim Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych. Część budynków folwarcznych (czworak) zaadaptowano do nowych funkcji (sklep, Ochotnicza Straż Pożarna). Dawną stodołę w latach 40. XX

południową wyznacza wąwóz częściowo zarośnięty starodrzewem. Od wschodu rozciąga się dolina Giełczwi, od zachodu przebiega dawna granica folwarku. Budynek dworu zwrócony frontem na zachód, stoi w centralnej części parku. Zachowana główna aleja dojazdowa do dworu, pierwotnie przechodziła w okrągły gazon z podjazdem pod elewację frontową. Przed frontem budynku rośnie regularny rząd drzew, który tworzył aleję łączącą dwór z budynkami gospodarczymi, obecnie nowym pawilonem dla pensjonariuszy usytuowanym frontem do budynku dworu. W zachodniej części parku rosną: lipy, kasztanowce, jesiony, klony, świerki, sosny, akacje i samosiewy. Teren między dworem, a granicą północną porastają swobodnie zakomponowane stare lipy, jesiony, wiąz, wśród których widać pozostałości starej alejki grabowej. Przed elewacją tylną (był tu warzywnik) znajduje się rozległy teren, porośnięty trawą opadającą ku dolinie rzeki.

Zespół pałacowo-parkowy w Gardzienicach.
Siedziba Ośrodka Praktyk Teatralnych

POZOSTAŁE ZABYTKI DOLINY GIEŁCZWI

Gardzienice Pierwsze – pałac i dawna oficyna zamkowa

Na przelocie XV i XVI wieku na miejscu obecnego pałacu powstało kamienne fortalicjum, rozbudowane w latach 1610–1617 przez Stanisława Orzechowskiego. Zamek zniszczony podczas wojen, odbudowali i rozbudowali między innymi Potoccy, w barokowym, pałacowym stylu. W 1802 roku pałac spłonął, odbudowano go w połowie XIX wieku. W 1944 roku przejął go Skarb Państwa, w 2008 roku został przekazany Ośrodkowi Praktyk Teatralnych „Gardzienice”. W latach 2011–2012 przeprowadzono kompleksową renowację z przywróceniem układu pomieszczeń z XVIII wieku i wyeksponowano reliktury murów średniowiecznego zamku. Jest to w okolicy najciekawszy zabytek tej klasy.

Gardzienice Drugie „Borek” – pozostałości parku, ruiny pałacu, aleja dojazdowa

Borek był folwarkiem w zespole dóbr gardzienickich. Na krótko przed 1880 rokiem w ramach rodzinnego podziału majątku odłączono go od reszty dóbr. Folwark przypadł Lemańskim, dla których po wzniesieniu okazałego, postklasycystycznego dworu, projektu nieznanego architekta, stał się główną siedzibą. Borek był własnością Lemańskich do 1907 roku, w rękach Rzewuskich dotrwał do II wojny światowej, w 1944 roku został upaństwowiony. Budynek dworu przeznaczono na szkołę podstawową. W latach 80. XX wieku opuszczony i zrujnowany, ze zdevastowanym parkiem, odzyskali spadkobiercy dawnych właścicieli. Obecnie własność

w rękach prywatnych, trwa odbudowa dworu i parku.

„Kościelec”

Ruiny barokowo-klasycystycznego zboru kalwińskiego powstałego z fundacji Teodora Suchodolskiego w latach 1783–1785. Na zachód od kościoła znajdował się zamek, prawdopodobnie z XVI wieku. Obok ruin kościoła jest cmentarz przykościelny. Całe wzgórze porośnięte było gęstym lasem brzozowym, obecnie sosnowym. W 2020 roku zakończono rewitalizację wzgórza „Kościelec”.

Brzezice – zespół dworsko-parkowy

Początki Brzecz sięgają 1330 roku gdy były w rękach biskupa krakowskiego, w XVIII wieku przeszły na własność Aleksandra Lanckorońskiego. W 1862 roku wieś należała do rodu Zembruskich, którzy prawdopodobnie wystawili murowany dwór, przebudowany przez kolejnych właścicieli z hrabiowskiego rodu Scipio dle Campo. Do niedawna w budynku była szkoła podstawowa. Wokół dworu dobrze zachował się park krajobrazowy z XIX wieku, w którym rośnie około 500 drzew, wśród nich kilkusetletni dąb. Obecnie obiekt w rękach prywatnych. Zabudowaniom dworskim towarzyszą budynki folwarczne, zachowały się: obory, stajnia koni pociągowych, stelmarnia, spichlerz, kuźnia i fragment muru oddzielającego część gospodarczą od zespołu dworsko parkowego.

Struża Kolonia – dwór i pozostałości parku

Pierwsze wzmianki o Struży pochodzą z pierwszej połowy XV wieku, kiedy właścicielami byli biskupi krakowscy, posiadający ją z nadania Zbigniewa Oleśnickiego. W dobrach kościelnych znajdowała się od początku XVIII wieku, kiedy folwark kupił stolnik lubelski Remigian Piasecki. Z tego okresu pochodzi pierwsza wzmianka o drewnianym dworze. Kolejni właściciele – Popławscy, w 1905 roku wzniesli murowany dwór. Dziś do zespołu dworsko-parkowego należy tylko dwór poprzedzony słabo czytelnym gazonem, otoczony resztkami parku krajobrazowego. Wyróżniają się dwa szpalery: lipowy i topolowy oraz altana jesionowa. Dawne budynki folwarczne (spichlerz i obora) gruntownie przebudowano.

Biskupice – zespół kościoła parafialnego

W XV wieku Biskupice były wzmiankowane jako wieś należąca do biskupów krakowskich. W 1450 roku miejscowość otrzymała prawa miejskie. W XV wieku wzmiankowany był dwór biskupi związany ze Zbigniewem Oleśnickim. W XVII wieku Biskupice przeszły na własność rodziny Piaseckich, którzy wzniesli mury prezbiterium nowego kościoła, zniszczone w czasie najazdu Tatarów w 1670 roku. Murowany kościół zaczęto wznosić w 1712 roku dzięki Remigiuszowi Piaseckiemu, budowa trwała do 1727 roku. Plebanię wybudowano w 1730 roku pod kierunkiem majstra Rybińskiego z Warszawy.

Na początku XX wieku od strony wschodniej dobudowano ganek. Plebania znajduje się po wschodniej stronie kościoła, jej zachodnia elewacja tworzy z murem ogrodzeniowym zamkniętą całość. W 1781 roku biskup Jan Lenczkowski konsekrował świątynię. W 1870 roku Biskupice pozbawiono praw miejskich.

Cmentarz Żydowski, czyli „Baca Góra” w Biskupicach założono w połowie XVIII wieku. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1792 roku. Cmentarz ma powierzchnię

około 0,7 hektara i znajduje się w zachodniej części miejscowości nad rzeką Giełczew. Zachowało się na nim około 20 nagrobków.

Gardzienice Pierwsze. Ruiny gorzelnianego budynku. Stan w 2020 roku

Oficyna południowa z końca XVII wieku

Ruiny XVIII-wiecznego zboru kalwińskiego „Kościelec”

Dwór z 1905 roku w Struży. Stan w 2020 roku.

Plebania w Biskupicach

Wydano na zlecenie	Zespołu Lubelskich Parków Krajobrazowych ul. Mieczysława Karłowicza 4, 20-027 Lublin www.parki.lubelskie.pl
Redakcja	Marcin Kozieł
Opracowanie tekstu	Marcin Kozieł, na podstawie publikacji „Ewidencja zasobów dziedzictwa historyczno-kulturowego terenu LGD „Dolina Giełczwi”, 2012.
Fotografie	Marcin Kozieł
Rysunki	Agnieszka Sulimierska
Opracowanie autorskie i kartograficzne map:	EURO PILOT Sp. z o.o. ul. S. Konarskiego 3 01-355 Warszawa tel./fax. +48 22 664 37 20, +48 22 664 50 91 www.europilot.com.pl
Korekta	Jolanta Sieradzka-Kasprzak
Skład, łamanie	Ewa Chmielewska

© Zespół Lubelskich Parków Krajobrazowych
© Euro Pilot Sp. z o.o.

ISBN 978-83-8218-027-5

egzemplarz bezpłatny

gmina
Krzczonów

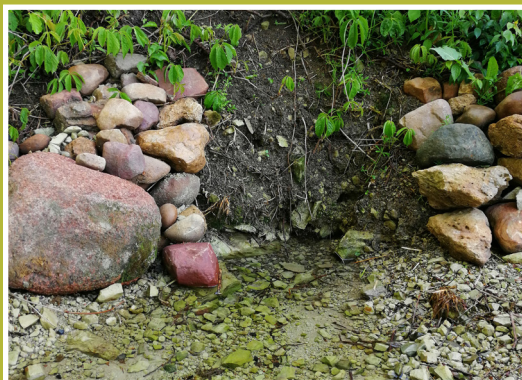
gmina
Rybczewice

gmina
Piaski

gmina
Trawniki

Zespół Lubelskich Parków Krajobrazowych
www.parki.lubelskie.pl

